

Γνωστικός ισάσις
Μόσχα, Μουσείο Πούσκιν.

Όψη Α. Ένοπλος ερωπαιός και Άκτιώφης.

Όψη Β. Η επιγραφή:

1 Ούτος ὁ (λ)	6 ε μ ἀντιβῆλ μ-
2 λόγος Ἀβαι-	7 ο ι, εἰς ἑκοστών π-
3 χωρμιυδ. Φιμ-	8 ρόμμο, ὁ ἄν τι
4 ὡσόν τόν θ(εῖνα), ὄν	9 βολωσ αυ-
5 ἔτεκεν ΤΟΝΟ, ἔν-	10 τῶ.

Το κείμενο της όψης Β με κανονική ορθογραφία:

Ούτος ὁ (λ) / λόγος: Ἀβαι / χωρμιυδ. Φίμωσων τόν θ(εῖνα), ὄν/ ἔτεκεν ΤΟΝΟ, (ἴνα μὴ ἀντιβῆλ μ/οι, εἰς ἑκοστών π/ράγμα, ὁ ἄν τι / βῆλλω αὐτῶ.

"Αὐτός (εἶναι) ὁ λόγος: Ἀβαιχωρμιυδ. Φίμωσε τον τάδε, τον οποίο ... γέννησε, ὡστε σε καμιά περίπτωση να μη μου ἐξαρθεῖς αὐτό που του ἐρεῖς".

Το ἐλληνικό κείμενο εἶναι ἀνορθόγραφο, χαραγμένο πιθανῶς ἀπὸ κάποιον σφραγιδογλύφου, που δὲν καταλάβαινε τὸ πρότυπο που χρησιμοποίησε. Τα γράμματα ΤΟΝΟ μὲν ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἀντίληψη (ι) κάποιας φράσης, ὅπως τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς. Το εἶδος αὐτοῦ φυλαχτοῦ ἦταν γνωστὸ ως *φιμωσις*, που ἀποσκοποῦσε στο να κλείσει τὸ στόμα των ἀντιπάλων τοῦ χρήστη, καὶ χρησιμοποιοῦνταν συχνὰ ἀπὸ αὐτοὺς που χειρίζονταν νομικὲς υποθέσεις. Σύμφωνα με τὴν πρώτη ἐκδοσή, ὁ ισάσις βρέθηκε στο Αφγανιστάν.

Ο μικρὸς κύλινδρος εἶναι αὐτὸ που οἱ ἀρχαῖοι ονόμαζαν *φυλακτήριον*, δηλαδή φυλαχτὸ, που τὸ φοροῦσε ὁ νεκρός (ἢ ἡ νεκρὴ) ὅσο ζῶσε για να προφυλαχτεῖ ἀπὸ τὸν πονοκέφαλο. Το κείμενο ἀποτελεῖ μέρος μιᾶς ἀφήγησής που διασώζεται, με λίγο διαφορετικὴ μορφή, σε χειρόγραφο που γράφτηκε τὸν 16ο αἰώνα στη νότια Ἰταλία⁴:

Εὐχὴ ἡμικράνη εἰς πονοκέφαλό. Ἡμικρανὸν ἐξήρξατο ἀπὸ θάλασσαν κρουόμενον καὶ βρυσούμενον καὶ ὑπῆρξε αὐτῷ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ εἶπεν αὐτῷ: "πού ὑπάγετε, κράνιον καὶ ἡμικράνη καὶ πονοκεφάλι καὶ ὀφθαλμοπόνον καὶ <ἀ>νεμοπύριμα καὶ δάκρυα καὶ λείκιωμα καὶ κεραλοσκοπίαις;" Καὶ ἀπεκρίθη ὁ πονοκέφαλος πρὸς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν: "Ἰτάγομεν ἵνα καθίσωμεν εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ θούλου <τοῦ θεοῦ> ὀδεῖνα." Καὶ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς λέγει πρὸς αὐτόν: "Βλέπε, μὴ ὑπάγε εἰς τὸν θούλον μου, ἀλλὰ φεύγετε καὶ ὑπάγετε εἰς τὰ ἄγρια ὄρη καὶ ἀνεβήτε εἰς ταῦρου κεφαλὴν, ἐκεῖ κρέβετε φάγετε, ἐκεῖ αἶμα πίστε, ἐκεῖ ὀφθαλμοὺς διασφαιρίσετε, ἐκεῖ κεφαλὴν σκοτώσατε, μυαλίνατε, διασφαιρίνατε. Εἰ δὲ καὶ παρασκοτώσατέ μου, ἐκεῖ σε ἀπολέσω εἰς τὸ καύσον ὄρος, ὅπου κύνον οὐκ ἔλαττει ὁ τε ἀλέκτωρ οὐ φωνεῖ." Ὁ πῆξος ὄριον ἐν τῇ θάλασσῃ, στήσον τὸ κράνιον καὶ ἡμικρανὸν καὶ τὸν πόνον ἐκ τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ μετώπου καὶ τῶν βρεφάρων <καὶ τῶν> μισθῶν ἀπὸ τοῦ θούλου τοῦ θεοῦ ὀδεῖνα.

Τὸ φυλαχτὸ καὶ ἡ *Εὐχὴ ἡμικράνη*, καθὼς καὶ ἡ μακροχρόνια ἐρεύνη να για να τεκμηριωθεῖ τὸ ὑπόβαθρό τους στις λαϊκὲς δοξασιές, ἐπρόκειτο να παίξουν καθοριστικὸ ρόλο στην ἐξέλιξη

του Barb ὡς ἐπιστήμονα, ὁ οποίος, ὡς πιστὸς Ρωμαιοκαθολικός, ὑπῆρξε βαθιὰ θρησκευόμενος ἄνθρωπος. Τα χρόνια του Χίτλερ εγκαταστάθηκε στο Λονδίνο, ὅπου τελικὰ διορίστηκε ὡς βιβλιοθηκᾶριος στο Warburg Institute, που για χρόνια πολλὰ λειτουργοῦσε ὡς κέντρο μελέτης των "τρισάθλων θεμάτων" τα οποία εἶχε υπερασπίσει ὁ Neugebauer. Ἐχοντας τώρα στη διάθεσή του τέτοια βιβλιογραφικὰ ἀποθέματα, ἔγραψε ἕνα ἄρθρο που θα παραμείνει κλασικὸ στην ιστορία τῆς χριστιανικῆς εἰκονογραφίας⁵. Στο κείμενο αὐτὸ δείχνει, *παρὰ προσδοκίαν* ὅτι ἡ εἰκονογραφία ὀρισμένων ἀπεικονίσεων τῆς Παναγίας μὲν ποὺ να ἀνιχνευθεῖ στον ἀρχαῖο δαίμονα του πονοκεφάλου Antaura, που ἀναδύθηκε ἀπὸ τὴ θάλασσα. Τα χρόνια που πέρασε ὡς ἐρευνητῆς τοῦ πρόσφεραν μιὰ πολὺτιμη προοπτικὴ, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ὑπῆρξε ἡ προσωπικὴ του ἀνάληψη για τὴν ἀντίδραση ἐναντίον στη μελέτη αὐτοῦ που ὁ Sarton εἶχε ἀποκαλέσει "ετερόκλητες ἀνοησιές"⁶.

Μια ἀπὸ τῆς ἐιδικότερες του Barb στη μελέτη τῆς μαγείας ὑπῆρξε ὁ "Ἀβράδας" ἢ "Γνωστικός" σφραγιδόλιθος⁶ (βλ. ἐνθετο αρ. 1)⁷. Σε ὅλη τὴ διάρκεια τῆς Ἀναγέννησής οἱ ημιπολύτιμοι αὐτοὶ λίθοι συλλέγονταν μαζιῶδες. Το 1657 δημοσιεύθηκε στην Ἀμβέρσα ἕνα βιβλίον που συνηθέστερα οὐσιαστικὰ στη δημιουργία ἐπιστημονικῆς βάσης για τὴ μελέτη του, ὁ Abraxas seu Apistopistius, των J. Chifflet καὶ J. Macarius (στο Γαλλικὰ L'Heureux). Ἦταν ἡ περίοδος, ὅπως ἔγραψε ὁ Barb, προτοῦ ὁ Κλασικισμὸς ἀντικαταστήσει τὸν Οὐμανισμὸ. «Ἡ ἐξαφάνιση

Μολύβδινη πινακίδα με κιάρα, από τη Δήλο, άψη Α. Τος ή 2ος αι. μ.Χ.

Αποκατάσταση της επιγραφής:

- 1 Κύριοι θεοὶ-οἱ Σικῶνα οἰκουέντε-
- 2 ς, κυρί-α> θε-α> Συρία ἡ Σικῶνα οἰκ[ο]ύ-
- 3 ς, ἐκδηροῦσθε καὶ ἀρετήν
- 4 γεννῶντες κτθ διοργανοῦσθε.
- 5 τὸν ἀράντα, τὸν κλέφοντα τὸ δρ-
- 6 ἀκιν, τοὺς συνιδότες, τοὺς με-
- 7 ρος λαβόντες — ἴδε γυνή ἰτε δ-
- 8 νηρ.

«Κύριοι θεοί που κατοικείτε στη Σικώνα, κυρία θεά Συρία, που κατοικείτε στη Σικώνα, πλάττε εκδηροί και εκφοροῦτε τη θαυμαστή σας δύναμη και εξοργισθετε με τον λαβράχτη, τον κλέφτη του περιδέραιου, με αυτούς που ήξεραν αυτή την πράξη και με εκείνους που συμμετείχαν σε αυτή - γυναίκα ή άνδρα».

Οι κύριοι θεοί, που αναφέρονται εδώ μαζί με τη θεά Συρία, είναι ίσως οι σύννοοι της στο Ιερό των Συριών θεών στη Δήλο. Οι επιγραφές της Δήλου (βλ. Ε. Will, *Le sanctuaire de la déesse syrienne* [=Explorations archéologiques de Délos 35], Paris 1985, σ. 146) ονομαζούν τους σύννοους της θεάς ως ΑΔΑΔ (sic), Ασκληπιό και ΑΔΠΑΝΑ (sic). Ο τελευταίος, όπως υποστηρίζει ο Will, δεν θα πρέπει να ταυτίζεται με τον Χανάντ. Το αρχαίο τοπωνύμιο (ι) Σικων δεν αναφέρεται αλλού.

του παλιομοδίτικου "αρχαιοδίφη", που ξεπεράστη και εξετέλεισθη από τον πιο σύγχρονο "ιστορικό" (ο οποίος τώρα, με τη σειρά του, θα μπορούσε να περιμένει μια παρόμοια μεταχείριση από τον κοινωνικό ανθρωπολόγο), άφησε ένα θλιβερό κενό. Ο ερχομός του Κλασικισμού οδήγησε αναπόφευκτα στο χλευασμό κάθε αρχαίου αντικείμενου που δεν υπηρετούσε την ιδεολογική άποψη για την ελληνική και τη ρωμαϊκή αρχαιότητα». Ο κλασικός αρχαιολόγος Adolf Furtwängler, για παράδειγμα, επέμενε στην άποψη ότι τα μαγικά πετράδια του Antiquarium στο Βερολίνο έπρεπε απλώς όποτε να μεταφερθούν στο τμήμα της Αιγυπτολογίας. Ο Barb θα μπορούσε να αναφέρει τη μοίρα του μεγαλύτερου σωζόμενου ελληνικού παπίρου αρχαίας μαγείας, ενός κώδικα με 35 φύλλα στην Εθνική Βιβλιοθήκη του Παρισιού: στον κατάλογο των χειρογράφων της βιβλιοθήκης περιγράφεται ως "Γνωστικό τυρί" (fromage gnostique). Ο Karl Preisendanz, ο οποίος τελικά δημοσίευσε όλους τους σχετικούς με τη μαγεία παπίρους που ήρθαν στο φως πριν από τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο⁸, περιγράφει εύγλωττα τη δυσκολία που αντιμετώπιζαν οι καθηγητές, όταν προσπαθούσαν να εισαγάγουν τα παραχθέντα αυτά κείμενα στα σεμινάρια τους: ένας Γερμανός καθηγητής, προκειμένου να καταφέρει να κάνει ένα μάθημα πάνω σ' αυτό το θέμα, αναγκάστηκε να δώσει στο σεμινάριο τον αθώο τίτλο "Επιλεγμένοι ελληνικοί παπίροι"⁹.

Η αρχαία μαγεία δεν θεωρείται πια ξεπερασμένο θέμα στους ακαδημαϊκούς κύκλους, και οι ίδιοι οι μαγικοί παπίροι έχουν κινήσει το ενδιαφέρον ενός ευρύτερου αναγνωστικού κοινού, χάρη στη μετ'αφρασή τους στα Αγγλικά και τα Ισπανικά¹⁰. Όμως, αν ζούσε σήμερα ο Barb και συνέχιζε να παραγγέλνει βιβλία για το Warburg, θα έβλεπε ότι οι φόβοι του δικαιώθηκαν. Οι ακαδημαϊκοί κύκλοι παρουσιάζουν μια θλιβερή αλλαγή σε σχέση με τον καιρό του: η αρχαία μαγεία, της οποίας τα κείμενα γίνονταν στα χέρια του Barb εργαλεία έρευνας για την ιστορία των ιδεών και δοξασίων, είναι σήμερα ευρύτερα γνωστή ως το παιχνίδι, κυρίως, του ερασιτέχνη κοινωνικού ανθρωπολόγου, ο οποίος, αφού παραγκώνισε τόσο τον ιστορικό όσο και τον μελετητή των ανθρωπιστικών επιστημών, είναι τόσο ανυπόμονος να κατασκευάσει

συνολικά "μοντέλα", βολικά στη σύλληψη, ώστε συχνά αγνοεί τα ίδια τα κείμενα. Θα έλεγα ότι ο κοινωνικός ανθρωπολόγος δεν θα θεωρούσε αυτά τα κείμενα, με τις συχνά αντιφατικές τους λεπτομέρειες, τις οδηγίες που περιέχουν για την κατασκευή αλοιφών από αίμα βατράχου και τα εξωτικά ονόματα δαιμόνων που μνημονεύουν και τις αναφορές τους σε άγνωστες από αλλού κοσμογονίες, ως τίποτε περισσότερο από ένα "τρισαββίο θέμα".

Προκύπτει, πιστεύω, από όσα έχω αναφέρει, ότι είναι αντίθετος προς αυτή την εξέλιξη. Εδώ παρουσιάζω ένα δείγμα του "τρισαββίου αυτού θέματος" από την Ελλάδα, που δημοσιεύθηκε στον αιώνα μας και συνεισφέρει, με τον τρόπο του, στην ιστορία των παραδοσιακών δοξασίων στην περιοχή της Μεσογείου.

Παραθέσαμε πιο πάνω ένα απόσπασμα από την *Εύχη ημικράνη* του χειρογράφου της νότιας Ιταλίας. Σ' αυτό ο Χριστός στέλνει τον δαίμονα του πονοκέφαλου στο κεφάλι ενός ταύρου, γεγονός που μας θυμίζει την ιστορία του δαιμονισμένου των Γεράσιων, στην οποία ο Χριστός στέλνει τους δαίμονες σ' ένα κοπάδι χίρους (Μάρκος 5: 1-20, Ματθαίος 8: 28-34, Λουκάς 8: 26-39). Αυτό που δεν αναφέρεται στις ευαγγελικές αυτές διηγήσεις είναι η απειλή που διατυπώνεται στη φράση "όπου σκαλί δεν αλιχτά και κόκορας δεν κράζει" (όπου κύων ούκ ύλακτεί ό θε άλεκτωρ ού φωνεί). Στοιχία της απειλής αυτής εξαβρισκόνται σήμερα σε παραδοσιακά ξόρκια για το μάσκαμα:

"Στά άγρια τά βουνά, ποιό δέ λαλάν κοκόρια, ούτε γεννάτα νόση και γαιμρός".
(Σε ξόρκι από την Κρήτη): "Άμε στά όρη στά βουνά, ποιό πετεινό δεν κράζει και σάλιος δέ γαβγίζει, να βρείς τ' άγρια θερία".

(Από την Κεραλιονία): "Νά πεί ή άρρώστατα όθε κοκορος δέν λαλεί, καμπάνα δέν σημαίνει, σουλουρούλα μικρού παιδιού δέν βλογάει!" και από την Αθήνα: "ο Χριστός και ό Άγιος Ανάργυρος, διώχνουν τή βασκανία στά όρη στά βουνά... Εκεί σουλούρα δέ δανείζεσαι και αλύστερας δέ φωνάζει!"¹¹.

Πόσο παλιά είναι άραγε αυτή ή φράση-απειλή; Το 1900, υπήρξε μια ενδιαφέρουσα εξέλιξη. Κάποιος παπα-Πρωσίας βρήκε στο χωράφι του, κοντά την Αρκεσίνη της Αμοργού, ένα

περίεργο, λεπτό μεταλλικό έλασμα με ελληνική επιγραφή. Μετέγραψε το κείμενο και έστειλε ένα αντίγραφο στη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή Αθηνών. Ο Θεόδωρος Homolle, ο παραλήπτης της επιστολής, ζήτησε από τον παπα-Πράνσο να μεταγράψει ξανά την επιγραφή. Αν και ο Homolle δεν είχε δεν ούτε το μεταλλικό έλασμα ούτε καν φωτογραφία του, καθάρωσε, συγκρίνοντας τις δύο μεταγραφές, να δημοσιεύσει το 1901 ένα προκαταρκτικό κείμενο¹². Η ορθογραφία και το λεξιλόγιο του παραπέμπουν στους πρώιμους αιώνες της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Το κείμενο είναι μια προσηυχία που απευθύνεται στην *κυρία Δήμητρα*, *βασιλίσα*, γραμμένη από (ή για) έναν αφέντη δούλο, και την κτείνει να καταρτάσει κάποιον ονόματι Επαφρόδειτο¹³, ο οποίος παρακίνησε τους δούλους του να δραπετεύσουν. Η κατάρα περιλαμβάνει τα εξής:

Μή παιδίν κλάσσω (αντί για -σαιτο), μή τράπεζαν
 ΰλαρον θύλακτο, μή κίων ειλκχτήσαιτο (αντί για
 ύλ-), μή έλεκτρον κοροσάιστο.

Εδώ βλέπουμε ότι η κατάρα, "όπου σκυλί δεν αλχτά και κόκορας δεν κράξει", ανήκει σε μια παράδοση που καλύπτει δύο σχεδόν χιλετίες. Και μπορούμε να προσθέσουμε και κάτι ακόμη. Το επίθετο της θεάς, *κυρία*, έχει ανατολική προέλευση, όπως έχει προ πολλού γίνει αποδεκτό από τους μελετητές της μεσογειακής θρησκείας¹⁴. Οι ανασκαφές στη Δήλο, που έφεραν στο φως μολιβδίνι πινακίδα με κατάρες, πρόσθεσαν ένα ακόμη διαφωτιστικό παράδειγμα. Το κείμενό της επικαλείται την *κυρία θεά Συρία*, για να τιμηθούν έναν κακοποιό¹⁵ (βλ. ενθετο αρ. 2). Τα κείμενα από την Αμοργό και τη Δήλο ανήκουν σε έναν τύπο καταράς που μελετήθηκε από τον Ολλανδό επιστήμονα H. S. Versnel, ο οποίος τις χαρακτηρίζει ως "προσευχές για δικαίωση"¹⁶. Ο τύπος αυτός θεωρείται συνήθως ότι έχει ανατολική προέλευση¹⁷.

Επιτρέψτε μου να ολοκληρώσω με ένα ερώτημα: το θέμα "το σκυλί δεν αλχτά και κόκορας δεν κράξει" θα μπορούσε άραγε να ανήκει ο' αυτό το υπόβαθρο της Ανατολής; Θα μπορούσε, με άλλα λόγια, να είναι ακόμη αρχαιότερο από την πρώτη του σωζόμενη ελληνική καταγραφή στην Αμοργό;

5. A.A. Barb, "Diva matrix. A faked gnostic itaglio in the possession of P.P. Rubens and the iconology of a symbol", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 16 (1953), σσ. 193-236, ιδιαίτερα σσ. 193 κ.ε. 6. Bl., π.χ., A.A. Barb, "Gnostische gemme", *Enciclopedia dell'arte antica classica e orientale* 3 (1960), σσ. 971-974.

7. Η ερωτησέλιος που παρουσιάζει πρωτοδημοσιεύθηκε στα Ρωσικά από τον N.I. Novosadski, "An amulet with the name Aktiuri", *Sbornik Moskovskogo Obshchestva po Issledovaniyu Pamiatnikov Drevnosti pri Moskovskom Arkheologicheskom Institute 2 (V chesti Prof. V.K. Mal'mberga)*, Moscow 1917, σσ. 123-133. Το άρθρο, στα Ρωσικά, της N. Rozanova, "A magical amulet in the Numismatic Collection of the Pushkin Museum", *VIZ* 74:4 (1960), σσ. 107-108, προσέλυσε μαζί με μια ενδιαφέρουσα συζήτηση για την εικονογραφία της όψης Α. μαζί με μια καλή μουστροπική φωτογραφία της όψης Β, βάσει της οποίας έκανα την παρούσα ανάλυση της επιγραφής. Η εύρημα φωτογραφία που δημοσιεύεται εδώ προέρχεται από τη μονογραφία της S. Finogenova, *Index thesauri magicum antiquum et Museo Publico Artium Liberalium Pushkinium senatarum*, Moscow 1993, πιν. 109, μια μεταγραφή της οποίας ευρωπαιστήκη ως SEG XLIV 1568. Το κείμενο των Novosadski, Finogenova, καθώς και αυτό στο SEG, είναι αρκετά λανθασμένα.

8. K. Preisendanz, *Papyri graecae magicae: Die griechischen Zauberpapyri 2* (vert. Aufl. mit Ergänzungen von K. Preisendanz u. E. Hetsch, durchgesehen u. herausg. v. A. Henrichs), Stuttgart 1974. Μια εξαιρετική έκδοση όλων των μαγικών παπύρων που δημοσιεύθηκε μετά τον πόλεμο είναι αυτή του R. Daniels - F. Maltoni, *Supplementum magicum (=Papyrologica coloniensis 16-1-2)*, Opladen 1990-1992.

9. H.D. Betz, ed., *The Greek magical papyri in translation, including the Demotic spells*, 1, Chicago-London 1966, ο. xliii.

10. Betz, ο.π., J. L. Calvo Martinez - M.D. Sánchez Romero, *Textos de magia en papiros gnegos*, Madrid 1987. Περισσότερα σχετικά παραδείγματα και συζήτηση στο C. Stewart, *Demons and the Devil*, Princeton 1991, σσ. 238-239.

11. Τα παραδείγματα ανιέλεξε ο Th. Homolle, "Inscriptions of Amorgos", *Bulletin de correspondance hellénique* 25 (1901), σ. 426, σμ. 2. Πρβλ. Pradel, ο.π. (σμ. 3), και C. Stewart, *Demons and the Devil*, Princeton 1991, σσ. 238-239.

12. Το Homolle, ο.π., σσ. 412-456. Είναι κρίμα που το μολιβδίνι έλασμα δεν κατάληξε, προφανώς, σε κάποιο μουσείο ή καταγραμμένο συλλογή. Ως αποτέλεσμα, η επιγραφή του δεν ελέγχθηκε ποτέ από επιστήμονα. Εγώ ο ίδιος θα ήμουν προσηυχία εύνημων για κάθε πληροφορία σχετικά με το που βρίσκεται σήμερα η πινακίδα με το σημαντικό αυτό κείμενο.

13. Η επιγραφή αναφέρει *ΤΙΣ ΕΠΛΑΦΡΟΔΕΙΤΟΣ* - από ύλη, 'κάποιος σαγιεντικός τύπος'.

14. Για παράδειγμα, W. Drexler, "Kyria und Kyrios", στο W.H. Roscher, *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*, 2, Leipzig 1890-1894, σσ. 1755-1769, ιδιαίτερα σ. 1755.

15. Ph. Beauraux, *Recherches sur les cultes et les Déos à l'époque impériale (=BEFAR 217)*, Paris 1970, σσ. 650-655. Για σημειώσεις για το κείμενο βλ. J. Triantaphyllopoulos, "Epiγραφικά, 3. άνακτοια", *Mélanges helléniques offerts à Georges Daux*, Paris 1974, σσ. 332-333. Η μεταγραφή της επιγραφής και το κείμενο που δημοσιεύεται εδώ, διαφορετικά σε κάποιες λεπτομέρειες από αυτό της πρώτης, πολλές εκδόσεις, είναι το αποτέλεσμα προσηυχίας που μελετήσε την πινακίδα, που έγινε στη Δήλο το 1994. Είμαι υπόπλορος στον κ. Παυλιανή Καταδωδή, που έθεσε στη διάθεσή μου την πινακίδα, καθώς και στη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή Αθηνών, που μου επέτρεψε να μείνω στο κατάλυμα της ανασκαφής.

16. H.S. Versnel, "Beyond cursing: The appeal to justice in judicial prayers", στο C.A. Faraone - D. Obbink, eds., *Magika hiera. Ancient Greek magic and religion*, New York - Oxford 1991, σσ. 60-106.

17. Η Δήλος μάς έδωσε δύο ακόμη επιγραφές σε πέτρα, με προσευχές-επισημύσεις για δικαιοσύνη. Δεν αποτελεί, όμως, άδελφο σύμπτωση το γεγονός ότι η μία από αυτές, *Inscriptions de Délos 2532* έχει αναστρέψει στο έργο των Συρίων θεών στη Δήλο.

Σημειώσεις

* Μανόλιος=οπαδοί αρχαίας Γνωστικής αίρεσης στο Ιράκ.
 1. O. Neugebauer, "The study of wretched subjects", *Isis* 42 (1951), σ. 111.

2. A.A. Barb, "Griechische Zauberurteile von Gräberfelder westliche des Lagers Carnuntum", *Der römische Limes in Österreich* 16 (1926), σσ. 63-67. Το κείμενο, με περαιτέρω συζήτηση, περιλαμβάνεται στο: R.D. Kotansky, *Greek magical amulets. The inscribed gold, silver, copper, and bronze 'lameles'* (=Papyrologica Coloniensis 22.1), Opladen 1994, αρ. 13. Σημείωτο το πολυτίμητο έργο του Kotansky αντιπροσωπεύει την πηγή για τη μελέτη της καταγωγής αυτής φυλαχίας, που αποσπείρεται από λεπτά επιγραφικά έλασματα. Στην Εθνική Βιβλιοθήκη του Παρισιού υπάρχει χειρόγραφο, με ελασρά παραλληλωμένο το έργο αυτό (E. Légarand, *Bibliothèque grecque vulgaire 2*, Paris 1881, σσ. 17-18), στο οποίο ο Χριστός στέλνει τον δαίμονα του ποικιλοκόρου στο όρος Αραράτ. Επίσης, ένα Ευαγγέλιο της Μονής Σινά περιέχει ένα έργο έργο για το *Μήτρον*, αλλά για τον θηλικό δαίμονα *Αϊδα*, ο οποίος εδώ δεν ανημιματιάζει τον Χριστό, αλλά τον αρχαίο Έρωτα Μίχαλ.

3. F. Pradel, *Griechische und süditalienische Gebete. Beschreibungen und Rezepte des Mittelalters (=Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten 3.3)*, Gießen 1907, σσ. 7-33.

4. A.A. Barb, "Antizara. The mermaid and the devil's grandmother", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 29 (1966), σσ. 1-23.

The "Wretched Subject" of Ancient Greek Magic

D. Jordan

Greek magic, often dismissed as a subject of study because it does not reinforce the concept of an "ideal" classical past, has been taken up again in the last years by the amateur social anthropologist as a kind of "case-book" for reconstructing "models" for ancient behaviour-patterns. As a subject of study in its own right, however, it can be richly rewarding to the historian of ideas and traditions. To give but one example, research into the ancient magical texts indicates that such expressions as *στα όγρια το Βούνο*, *ουτε λαών κοκκόρια*, *ούτε γνέναιτο ύψη και γαιβρός* in present-day έβρια against the Evil Eye have antecedents almost two thousand years old.

D.J.